

บทที่ 1

บทนำ

โครงการ“การดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย” เป็นโครงการวิจัยที่ดำเนินงานภายใต้สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และและสหกรณ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โดยมุ่งเน้นการศึกษาวิถีชีวิตของเกษตรกรที่มีการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง สามารถพึ่งพาตนเองได้ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน รวมทั้งศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และด้านสังคมของเกษตรกรโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสามารถดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนภายใต้การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์

1. ความเป็นมา

การพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามกระแสโลกาภิวัตน์ ได้ก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในทุกด้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงมีความสลับซับซ้อนและมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน กระบวนการพัฒนาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเกษตรกร เช่น การส่งเสริมและพัฒนาที่ขยายตัวไปสู่ชนบทอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อความอ่อนแอหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคการเกษตร เกษตรกรต้องพึ่งพิงตลาดและพ่อค้าคนกลางในการขายสินค้าเกษตร ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติและการรวมกลุ่มกันที่มีอยู่แต่เดิมลดน้อยลงไป ภูมิความรู้ที่เคยใช้ในการแก้ปัญหาและสั่งสมกันมาถูกกลืนเลือนและเริ่มสูญหายไป ความสามารถในการจัดการกับปัญหาของเกษตรกรและความมีอิสระในการกำหนดชีวิตตนเองลดน้อยลง ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก

จากสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้พระราชทานแนวทางในการแก้ปัญหาของเกษตรกร โดยทรงมีพระราชดำรัสแก่พสกนิกรชาวไทยเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นปรัชญาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงการรู้จักพึ่งตนเอง ความพอประมาณ พอมีพอกิน พอมีพอใช้ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบและคุณธรรมประกอบกรวางแผนตัดสินใจและกระทำในสิ่งที่ควรจะเป็น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับ

ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เช่นเดียวกันต้องประสบปัญหา โดยมีการเคลื่อนย้ายคนและแรงงานมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ขณะที่วัยแรงงานมีแนวโน้มลดลงทำให้อัตราการพึ่งพิงสูงขึ้น แรงงานคนหนุ่มสาวออกจากภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการในเมืองใหญ่มากขึ้น ส่งผลให้ภาคเกษตรขาดแรงงาน การผลิตหันมาพึ่งเครื่องจักรมากขึ้น และลดการผลิตลงซึ่งอาจเกิดความไม่มั่นคงด้านอาหารในอนาคต และปัญหาด้านสังคม ความไม่มั่นคงทางการเมืองภายในประเทศอันมีผลต่อการค้า การลงทุน และการบริการ ตลอดจนคุณภาพชีวิตของประชาชน ความสามารถในการจัดการกับปัญหาของเกษตรกรและความมีอิสระในการกำหนดชีวิตตนเองลดน้อยลง ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก ด้วยสภาพปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าว จึงได้น้อมนำหลักหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ตั่งบนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่สำคัญจะต้องมี “สติ ปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง (มูลนิธิ ชัยพัฒนา 2558) โดยมีการส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชนตามโครงการความร่วมมือ สำนักงานโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนฯ ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการปกครอง และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชใน 20 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงมีความจำเป็นต้องศึกษา การเรียนรู้เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร วิถีชีวิตในการพึ่งพาตนเองระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชนของเกษตรกร การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี ด้านทรัพยากร ด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ และด้านสังคมของเกษตรกรในการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง และปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร เพื่อเป็นบทเรียนและต้นแบบในการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

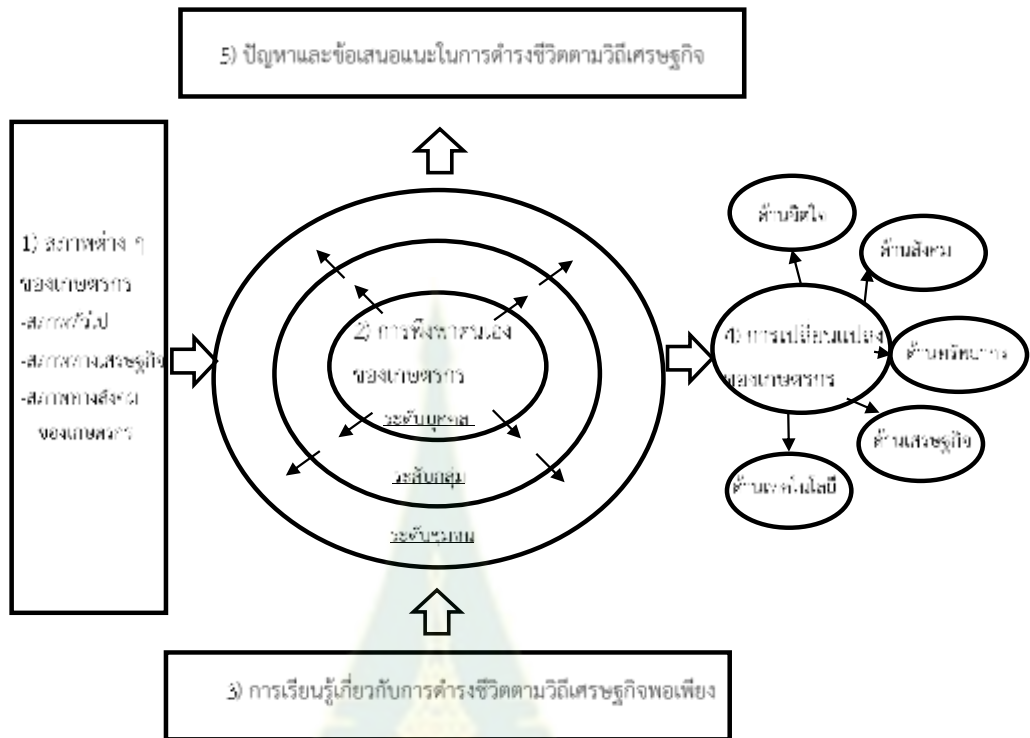
โครงการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

- 2.1 เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
- 2.2 เพื่อศึกษาการเรียนรู้เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร
- 2.3 เพื่อศึกษาวิถีชีวิตในการพึ่งพาตนเองระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชนของเกษตรกร
- 2.4 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และด้านสังคมของเกษตรกรในการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง
- 2.5 เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร
- 2.6 เพื่อศึกษาต้นแบบในการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงกระบวนการและวิจัยเชิงพัฒนา (action research) โดยมุ่งการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรมีการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถพึ่งพาตนเองระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชนได้ ซึ่งได้เก็บข้อมูลจากมุมมองของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4. ขอบเขตของการวิจัย

4.1 ขอบเขตด้านประชากร

4.1.1 ประชากร การวิจัยเรื่องนี้ศึกษากับประชากร 3 กลุ่ม ได้แก่

1) เกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมาย โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชนตามโครงการความร่วมมือสำนักงานโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนฯ ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการปกครอง และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ใน 20 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือปี ระยะเวลาที่ 1 ปี 2557 จำนวน 22 หมู่บ้าน และ ระยะเวลาที่ 2 ปี 2558 จำนวน 20 หมู่บ้านรวมจำนวน 42 หมู่บ้าน ๆ ละ 30 คน รวมเกษตรกรทั้งหมด 1,260 คน

2) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในหมู่บ้านเป้าหมายโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชนตามโครงการความร่วมมือ สำนักงานโครงการ ส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนฯ ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการปกครองและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ใน 20 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2557 และ 2558 จำนวน 42 หมู่บ้าน รวมเจ้าหน้าที่ทั้งหมด 42 คน

3) บุคคลต้นแบบ ในการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมายโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชน ตามโครงการความร่วมมือ สำนักงานโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนฯ ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการปกครองและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ใน 20 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือปี 2557 และ ปี 2558 รวมบุคคลต้นแบบทั้งหมด 10 คน

4.2 ขอบเขตเชิงพื้นที่ การวิจัยเรื่องนี้ศึกษากับเกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชนตามโครงการความร่วมมือ สำนักงานโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนฯ ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการปกครองและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชใน 20 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2557 และ 2558 รวมทั้งสิ้น 42 หมู่บ้าน

4.3 ขอบเขตเชิงเนื้อหา การวิจัยเรื่องนี้ศึกษาในประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง การพึ่งพาตนเองระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน และการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และด้านสังคมของเกษตรกรในการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง

5. ระยะเวลาดำเนินโครงการ

ดำเนินงานรวมทั้งสิ้น 12 เดือน ตั้งแต่ วันที่ 12 กันยายน 2559 จนถึง 13 กันยายน 2560

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 การดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การดำรงอยู่และปฏิบัติตนของเกษตรกรในระดับครอบครัว ชุมชน ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ยึดหลักความพอเพียงซึ่งประกอบด้วย การดำเนินชีวิตด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีต่อการกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

6.2 การพึ่งพาตนเอง หมายถึง การพึ่งพาตนเองโดยใช้หลัก 5 ด้าน ที่เป็นพื้นฐานของความมั่นคงในการดำรงชีวิตที่ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้ คือ 1) การพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยี 2) ด้านเศรษฐกิจ 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 4) ด้านจิตใจ และ 5) ด้านสังคม

6.3 การเรียนรู้เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การเรียนรู้ตามหลักสูตรเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงด้วยชุดสื่อทางไกล ที่มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากหลักสูตรการศึกษาภายใต้ระบบการศึกษาปกติที่เป็นทางการ คือ ใช้ชุดสื่อวีดิทัศน์เป็นเครื่องมือหลักของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เน้นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติปฏิบัติ และเน้นการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มของคนที่อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงกันโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง โดยสื่อวีดิทัศน์จะถูกเรียบเรียงเป็นชุดของความรู้อยู่ช่วยในกระบวนการเรียน ทำให้สามารถสร้างมาตรฐานการเรียนรู้ได้ดีขึ้น (โดยไม่ต้องพึ่งพาวิทยากรบรรยายซึ่งวิทยากรแต่ละคนอาจมีความรู้ความสามารถไม่เท่ากัน) สามารถจัดระบบความรู้ให้เป็นหมวดหมู่ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาของชาวบ้าน โดยไม่ใช่แต่ละหน่วยงานไปอบรมให้ความรู้กับชาวบ้านแต่ละกลุ่มตามภารกิจของหน่วยงานนั้น ๆ อันทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ไม่เป็นระบบและเสียเวลาในการไปฝึกอบรมทีละครั้ง ตลอดจนสามารถจัดแบ่งหมวดหมู่เป็นวิชาบังคับและวิชาเลือกตามความสนใจของกลุ่มผู้เรียนได้

6.4 เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หมายถึง เกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมายโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชนตามโครงการความร่วมมือ สำนักงานโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนฯ ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการปกครองและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ใน 20 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2557 และ 2558

6.5 เกษตรกรต้นแบบ หมายถึง บุคคลต้นแบบในการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมายโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชน ตามโครงการความร่วมมือ สำนักงานโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนฯ ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการปกครองและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ใน 20 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่ง เป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำเศรษฐกิจพอเพียงในครัวเรือน เป็นผู้ที่มีสมาชิกในชุมชน สมาชิกกลุ่มยอมรับและคัดเลือกให้เป็นบุคคลต้นแบบของชุมชนนั้นๆ และมีความรู้เด่นในด้านต่างๆที่สามารถให้ผู้อื่นมาเรียนรู้ศึกษาและดูงานได้

6.6 เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง หมายถึง เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชนตามโครงการความร่วมมือ สำนักงานโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนฯ ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการปกครองและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ใน 20 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2557 และ 2558

7. ประโยชน์ที่ได้รับ

7.1 ได้แนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้สู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง ที่เป็นรูปธรรมที่ควรจะได้นำไปปรับใช้ในบริบทที่แตกต่างกันเพื่อต่อยอดองค์ความรู้

7.2 ได้ต้นแบบการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการเรียนรู้ตามหลักสูตรเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงด้วยชุดสื่อทางไกลที่หน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้และสามารถนำไปขยายผลได้ทุกภาคส่วน

7.3 ได้ทราบผลการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ และด้านสังคมของเกษตรกรในการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อใช้ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้การดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

